

KIRJA-ARVOSTELU

Anne Pitkänen

Kotirintaman, rintaman ja valtiovallan ristipaineessa – Saksalaisten sotilaiden kotilomat toisessa maailmanso- dassa

Toinen maailmansota, sotilaiden kotilomat, yksityinen kansallissosialismissa

Christian Packheiser (2020) *Heimaturlaub, Soldaten zwischen Front, Familie und NS-Regime*. Wallstein Verlag, 533 s.

*Anne Pitkänen, FM, tekee saksalaisten ylijarajaista liikettä suomalaisnorjalaisella rajaseudulla toisen maailmansodan aikana käsittelevää väitöskirjaansa Itä-Suomen yliopistossa historian ja maantieteiden laitoksella. Sähköposti: adpitka-
nen@gmail.com*

121

Toisen maailmansodan aikana saksalaiset sotilaat saattoivat odottaa pääsevänsä kotilomalle suhteellisen säännöllisin väliajoin. Kotilomat olivat tärkeä osa saksalaista sotakoneistoa ja Saksan poliittinen johto seurasi tarkasti niiden vaikutusta mielialoihin niin rintamalla kuin kotimaassa. Ennen kaikkea lomat olivat Saksan sodanjohdon näkökulmasta tärkeitä sotilaiden ja kotirintaman kestävyyskannalta ja ne olivat osa saksalaista sodanajan propagandaa. Christian Packheiser tarkastelee tätä mielenkiintoista saksalaista kotilomajärjestelmää armeijan, kansallissosialistisen valtion ja siviilien näkökulmasta tutkimuksessaan *Heimaturlaub, Soldaten zwischen Front, Familie und NS-Regime* (Wallstein Verlag, Göttingen 2020). Packheiser väitteli aiheesta Ludwig-Maximilians-Universität Münchenissä vuonna 2018, ja tutkimus sai vuonna 2019 saksalaisen Förderpreis für Militärgeschichte und Militärtechnikgeschichte -tunnustuksen ensimmäisen palkinnon.

Packheiserin tutkimuksen lähtökohtana ovat kysymykset hallinnon pyrkimyksistä vaikuttaa ja kontrolloida sotilaiden kotilomia sekä kysymys niiden käyttämisestä muun muassa propagandatarkoituksissa. Samalla hän tarkastelee, miten valtiovallan toimet vaikuttivat sotilaisiin ja heidän perheisiinsä. Packheiser tutkii missä määrin ristiriidat yksilöiden toiveiden ja valtiovallan vaatimusten välillä aiheuttivat konflikteja ja missä määrin kotilomat mahdollistivat kansallissosialistisen diktatuurin vallassa pysymisen ja sotarikokset. Toinen tutkimuksen kantava teema on ristiriita sotilaiden raa'an rintamaelämän ja kotirintaman siviilielämän välillä. Ristiriita korostui sotilaiden kotilomien aikana, ja Packheiser nostaa esiin vierantumisen käsitteen osana sotilaiden kotilomakokemuksia.

Teoksesta käy ilmi, että Saksan sodanjohdo kiinnitti toisessa maailmansodassa erityistä huomiota sotilaiden kotilomiin ja niiden vaikutuksiin moraaliin rintamalla ja kotimaassa. Taustalla vaikuttivat kokemukset ensimmäisestä maailmansodasta, jossa lomien puute ja niiden epätasainen jakautuminen olivat

kansallissosialistien mielestä yksi syy kotirintaman romahtamiseen. Packheiser toteaa, että sodanjohdon näkemykset kotirintaman taistelutahdosta ja kestävyyskyvystä vaikuttivat hyvin paljon kotilomiin ja niiden myöntämisperusteisiin koko sodan ajan. Kotilomia myönnettäessä priorisoitiin perheellisiä ja naimisissa olevia sotilaita, minkä jälkeen pyrittiin turvaamaan, ettei yksittäinen sotilas joutunut odottamaan lomaansa kohtuuttoman pitkään. Saksalainen sotilas pääsi toisen maailmansodan aikana kotilomalle keskimäärin seitsemän kuukauden välein, mikä on todettavissa Packheiserin tutkimista saksalaisten sotilaiden sotilas-passeista. Mikäli joukot kuitenkin jaetaan rintaman takaisin ja taisteleviin joukkoihin, joutuivat taistelevat joukot yleensä odottamaan lomiansa kauemmin. Packheiser huomauttaa, että jätettäessä haavoittumisista johtuvat kotilomat pois laskelmista saattoivat sotilaat odottaa lomiaan joskus jopa yli 18 kuukautta.

Kuva 1: Christian Packheiser (2020) *Heimaturlaub, Soldaten zwischen Front, Familie und NS-Regime*. Wallstein Verlag, 533 s. Kuva: Wallstein Verlag

Packheiser aloittaa tutkimuksensa tarkastelemalla sotilaiden matkaa rintamalta kotimaahan ja kuvaa, millainen järjestelmä kotilomaliikennettä ja sotilaiden huoltamista ja valvontaa varten luotiin. Järjestelmä ulotettiin eri muodoissa toimimaan kaikilla Saksan rintamilla. Tämä osio on suomalaisesta näkökulmasta mielenkiintoinen, toimihan saksalaisten lomaorganisaatio myös Suomessa, vaikka suoraan pohjoista rintamaa ei teoksessa käsitelläkään. Tämän jälkeen hän käsittelee sotilaiden osallistumista miehitettyjen alueiden tyhjäksi ostamiseen ja ryöstämiseen. Packheiser osoittaa, kuinka tavallisia hankinta- ja ostoslistat ennen kotilomia olivat ja kytkee saksalaisten sotilaiden kotilomat osaksi suurempaa miehitettyjen alueiden hyväksikäyttöä. Tutkimuksen mielenkiintoisinta antia on kotilomien ja kansallissosialistisen valtion välisen monimutkaisen suhteen tarkastelu. Erityisesti propagandassa kotilomia käytettiin kotirintaman ja sotilaiden mielialojen kohottamiseen. Sodan alussa kotilomille saapujia varten järjestettiin paraateja ja juhlatilaisuuksia, joista lehdistö raportoi, mutta sotatilanteen vaikeutuessa Neuvostoliittoon hyökkäyksen jälkeen myös propagandan sävy muuttui. Samalla Packheiser osoittaa lähdeaineiston pohjalta, että sodan edetessä Saksan sodanjohdo pyrki valvomaan entistä tarkemmin sotilaiden kotilomia ja niiden vaikutusta taistelutahtoon.

Packheiser huomauttaa kuitenkin, ettei valvonta perustunut pelkästään pakkoon vaan se toteutettiin usein sotilaiden hyvinvoinnista huolehtimisen kautta. Tämä yksityisen ja julkisen yhteen kietoutuminen oli ominaista kansallissosialistisessa Saksassa, ja aihe on viime vuosina noussut Saksassa tutkimuksessa tärkeäksi teemaksi. Packheiserin tutkimus on osa Institut für Zeitgeschichte Das Private in Nationalsozialismus - tutkimusprojektia, joka käsitteli laajemmin yksityisyyttä kansallissosialistisessa Saksassa, ja yksityisyyden ja julkisen jännite on Packheiserin tutkimuksen kantava teema. Packheiser osoittaa vakuuttavasti, kuinka sotilaiden tukeminen ja valvonta olivat kotimaassa kytköksissä paikallisiin kansallissosialistisiin järjestöihin, jolloin valtiovalta kykeni vaikuttamaan yksityiseen kotiin piiriin. Samalla sodan johto pyrki kotilomilla vahvistamaan sotilaiden taistelutahtoa ja luomaan kotirintamalle militaristisen sotilaan idealin.

Paitsi että tutkimus käsittelee kansallissosialistisen johdon suhtautumista kotilomiin, tarkastelee se kotilomia myös sotilaiden ja siviilien näkökulmasta. Lähteinä on käytetty eri henkilöiden yksityistä kirjeenvaihtoa sekä asiakirjoja, jotka käsitelivät avioeroja sodan aikana. Packheiser nostaa esiin vieraantumisen ja etäännyksen kokemukset, joista sotilaat kirjoittivat kirjeissään kotirintamalle ja jotka aiheuttivat huolia kotilomien läheystyössä. Sotilaiden pelkona oli usein, etteivät he kykenisi sopeutumaan takaisin siviilielämään raa'an ja sivistymättömän rintamakokemuksen jälkeen. Packheiserin käyttämästä sotilaiden kirjeenvaihdosta nousee koskettavasti esille muun muassa isien huoli lapsistaan ja siitä, tunnistaisivatko nämä enää lomalle saapuvan isänsä. Vieraantuminen ja etäännyminen aiheuttivat eniten ongelmia lomien aikana, kun perheenjäsenten ja sotilaiden odotukset ja toiveet lomista eivät aina kohdanneet. Materiaalin pohjalta Packheiser näyttää, kuinka sotilaat ja heidän perheensä elivät yksityisten toiveiden ja julkisten vaatimusten paineissa toteuttaen usein propagandan käyttäytymismallia, mutta pyrkivät myös raivaamaan tilaa valtiovallan vaikutuksista vapaalle alueelle, varsinkin kodin seinien sisäpuolella.

123

Packheiser jakaa tutkimuksensa kolmeen päälukuun, joista ensimmäisessä hän käsittelee saksalaisten kotilomajärjestelmän historiaa ja syntyä sekä vertaa saksalaista systeemiä liittoutuneiden kotilomakäytäntöihin. Tämän jälkeen tutkimus siirtyy käsittelemään sotilaita ja kotirintamaa. Viimeisessä pääluvussa Packheiser keskittyy sotilaiden ja siviilien välisiin suhteisiin ja miten valtiovalta pyrki kontrolloimaan niitä. Tutkimus etenee luontevasti ja uudet luvut rakentuvat hyvin aiempien lukujen varaan. Sisällysluettelossa on listattu pääluvut ja niiden alaluvut, mutta alaotsakkeita ei sisällysluettelosta löydy. Tämä aiheuttaa ajoittain ylimääräistä selailua, mutta ei kuitenkaan muodostu ongelmaksi. Lähdemateriaali on laaja ja monipuolinen koostuen virallisista asiakirjoista, saksalaisten sotilaiden sotilaspasseista, yksityisestä kirjeenvaihdosta ja sodanajan avioeroasiakirjoista. Saksalaisten asiakirjojen lisäksi Packheiser käyttää liittoutuneiden sotavankikuulusteluasiakirjoja, joissa käsitellään sotilaiden kotilomia. Kuten muissakin toisen maailmansodan saksalaisissa asiakirja-aineistoissa on lähdeaineistoissa aukkoja, mutta Packheiser on pyrkinyt käyttämään eri lähteitä välttääkseen nojaamasta liikaa tiettyyn lähdeaineistoon. Näin muodostunut kuva on varsin tarkka ja monipuolinen.

Packheiserin tutkimus on mielenkiintoinen ja antoisa lisä kansallissosialistisen Saksan historian tutkimukseen. Se osoittaa, kuinka sota ja eri rintamat kytkeytyivät kotilomien kautta kotirintamaan, saksalaisten toimintaan miehityillä alueilla ja yleiseen mielipiteeseen. Kotiloma oli olennainen osa saksalaista sotakoneistoa, ja Packheiserin tutkimus avaa tätä järjestelmää ja sen moniulotteisuutta lukuisten aikalaislähteiden avulla. Samalla tutkimus nostaa ansiokkaasti esiin yksityisen ja julkisen elinpiirin päällekkäisyydet sodan ajan kansallissosialistisessa Saksassa. Tämä on tutkimuksen pääteema ja Packheiser onnistuu perustelevaan painopisteensä vakuuttavasti. Loppupäätelmissään Packheiser nostaa esiin yksittäisten sotilaiden näkökulman: heille kotiloma toimi siltana ja ankkurina siviilielämään. Loma muistutti sodan alussa menneestä ja oli samalla lupaus kansallissosialistisesta tulevaisuudesta. Myöhemmin sodassa kotiloma toimi kiintopisteenä normaaliin siviilielämään ja sodan lopussa se muotoutui toiveeksi rauhasta ja hengissä säilymisestä.